

УДК 323.21(477):929Терлецький

Руслана ТРУБА

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ Й СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ В КОНЦЕПЦІЇ ОМЕЛЯНА ТЕРЛЕЦЬКОГО

Проаналізовано концепцію О. Терлецького щодо проблем національного виховання, роль історичних знань та освітніх закладів у цьому процесі, наголошено на потребі запровадження єдиних стандартів у національно-патріотичному вихованні молоді всіх регіонів України.

Ключові слова: О. Терлецький, національне виховання, історія, соборність, Галичина, Україна.

Проблеми національного виховання і його вплив на соборність українських земель залишаються актуальними впродовж більше ста останніх років. Особливої гостроти вони набули сьогодні в умовах окупації Росією Криму і фактичного контролю нею значної території Донбасу. Оскільки деяка частина населення цих регіонів ніколи не відзначалася високим рівнем національної свідомості, навіть більше – не почувала себе громадянами України, звернення до історичного досвіду і врахування його уроків для сучасного націо- та державотворення набуває особливих смислів і потребує розстановки нових акцентів. А спроби нинішнього Міністерства освіти докорінно змінити систему викладання у вузах гуманітарних дисциплін, зокрема історії України, надають цій проблемі неабиякої гостроти.

Питання формування високоосвіченої, життєво компетентної особистості, зорієнтованої на високі загальнолюдські ідеали і водночас з глибокими національно-патріотичними почуваннями є першочерговим завданням в умовах становлення української державності та інтеграції України у європейське і світове співтовариство. Для забезпечення освітньо-виховних завдань сьогодення, зокрема завершення процесу формування модерної української нації, слушним є вивчення й узагальнення досвіду українських громадських та науково-педагогічних діячів, які пропонували раціональні шляхи й засоби національного виховання української молоді.

Погляди Омеляна Терлецького – яскравого представника українського середнього шкільництва кінця XIX – першої третини XX ст. на проблеми національного виховання заслуговують на увагу та всебічне вивчення. Тісно пов'язаний із діяльністю Українського педагогічного товариства “Рідна школа”, “Учительська громада” та “Просвіта”, він понад тридцять років присвятив викладацькій праці у гімназіях Тернополя та Львова, навчаючи історії та географії. Як згадував крізь призму літ один із випускників Академічної гімназії Львова О. Домбровський: “Найкращі науково-педагогічні сили українства [...] були окрасою професорського ансамблю.

Гімназія видавала когорти видатних людей, які, шліфовані в гімназійних мурах і дошліфовувані під час університетських студій, заповнювали ряди української інтелігенції, професіоналів, активістів громадсько-культурного й політичного життя”¹.

Національно-патріотичне виховання української молоді Галичини у міжвоєнний період стало одним із ключових завдань української спільноти краю. Політика денационалізації українців з боку польської влади, повне ігнорування їхніх культурно-освітніх потреб зумовили процеси консолідації громадських сил і ресурсів, зростання уваги до цілеспрямованої виховної роботи з українською молоддю. Усталилась думка про пріоритетність національного виховання молодого покоління як запоруки майбутнього української нації. Тому товариство “Рідна школа” так визначало свої першочергові завдання: “У боротьбі за життя нації мусимо зачинати від самих основ, тобто від оборони нашого молодого покоління за допомогою його доцільного виховання і навчання. Коли зуміємо забезпечити для нації її молоде покоління, коли воно буде перейняте її традиціями, змаганнями та ідеалами, то й будучність нації буде запевнена”².

В умовах бездержавності національне виховання набувало особливого значення. “Протиукраїнську політику поляків ми відчували й бачили теж у клясах гімназії: насамперед влада змінила назву гімназії, заборонила вивчати історію України, насилала все більше і більше польських учителів, завела програму навчання історії Польщі, тому історію й географію України мусіли вивчати більше вдома”, – згадував З. Матла. “Наші вчителі історії й географії (Ю. Полянський, О. Терлецький, Я. Яцкевич, о. С. Шпитковський та інші) багато часу присвячували рідній історії й географії під час викладів всевітньої історії й історії Польщі”³.

Невипадково у рефераті, який О. Терлецький прочитав на засіданні історичної комісії при товаристві “Учительська громада”, наголошено на важливій ролі вчителя у викладанні історії в умовах полонізації, зокрема зазначено, що “заслонюватися тими державними плянами не можна, бо треба вміти з тих плянів витягнути відповідні консеквенції і тоді покажеться, що історія України може знайти місце при науці історії Польщі”⁴.

Своє розуміння ваги національного виховання в навчально-виховному процесі О. Терлецький виклав, зокрема, у статті “Національне виховання і наша історія”⁵. Він зазначав: “Обставини, дух часу, історична доба в якій тепер живемо так значно змінилися, що й національне виховання мусить бути під пору інше як давніше” й

¹ *Домбровський О.* Українська Академічна Гімназія у Львові: з перспективи історичного минулого й сучасного / О. Домбровський // Академічна гімназія у Львові: історія і сучасність: зб. праць наук. конф. – Львів, 1999. – С. 8.

² *Герцюк Д.* Доріст товариства “Рідна школа” як форма національного виховання української молоді в Галичині в (30-ті роки ХХ ст.) / Д. Герцюк // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2011. – Вип. 27. – С. 194.

³ *Матла З.* Націоналістичне підпілля в Академічній гімназії в 1929–1930 рр. / З. Матла // Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові: на 100-річчя першого українського іспиту зрілості, 1878–1978. – Філадельфія; Мюнхен [б.в.], 1978. – С. 296.

⁴ *Терлецький О.* Наука історії України в середніх школах з українською мовою навчання / О. Терлецький // Українська школа. – Львів, 1930. – Ч. 1. – С. 6.

⁵ *Його ж.* Національне виховання і наша історія / О. Терлецький // Світло (Львів). – 1921. – Ч. 2. – С. 9–11.

акцентував на тому, що “ревізія національного виховання у нас необхідна, щоби знати, що треба змінити, що усунути, і що нового на це місце поставити”⁶.

Сьогоднішня та фактична війна за збереження цілісності України роблять думки О. Терлецького актуальними як ніколи. Так, він наголошував, що “народній масі треба дати відповідне до часу й обставин національне виховання, як один з засобів для здійснення остаточної мети”⁷, а ця мета – побудова власної держави. В іншій своїй статті⁸ О. Терлецький порушив питання про потребу популяризації української історії в час національно-визвольних змагань і вважав, що “головною справою в національній пропаганді мусить бути підготовлювання українських широких мас до самостійного політичного життя”⁹. На його погляд, серед українців побутує необґрунтована думка, що “історія України, історія української нації, це щось меншеварте, ніж історії інших націй”¹⁰. О. Терлецький аргументовано пояснює, що “причину невдач, занепадів, упадку треба шукати в політичних обставинах, в яких не з своєї вини найшовся український народ, а далі – в політичній укладі Східної Європи, який розвивався некорисно для України”¹¹. В одній зі своїх лекцій “Значення історичної традиції”, він намагався викласти своє бачення “історичної традиції” і довести важливість її усвідомлення суспільством: “1) Традиція дасть нам почуття нашої важності, як народу. Чи ми такий народ, як інші, чи гірший? [...] 2) Традиція дасть почуття спільності події, бо це що нас тепер мучить, було і в минувшині”¹². На думку педагога, “...знання традиції причиняється до одності нації. Тому противники стараються затемнити традицію народу, над яким хочуть панувати. Яким способом? Школами, своїми ученими [...] нам говорять, що наша історія нічого не варта”¹³. “Нам треба конечно зв’язати себе з нашою ближчою і дальшою минувшиною, бо тоді шойно почувемо себе нацією ... яка має давну історію” – констатує він¹⁴. Історик вважав, що “зв’язь з минувшиною є конечною для нації [...] треба подбати про те, щоби ця зв’язь опиралася на вірній традиції, не попсованій тенденційно”¹⁵.

У формуванні нової генерації молодих громадян важливу роль відведено вивченню історії. О. Терлецький зокрема вважав, що “популяризуючи рідну історію належить виказувати зв’язь нашої історії з нашою теперішністю і нашою будучиною, бо тим самим рідна історія спричиниться до належного скристалізування національної ідеології між нашим народом”¹⁶.

Особливої актуальності набувають думки О. Терлецького про проблеми соборності України і можливі шляхи її досягнення. Як історик, він акцентує на потребі уникнення дражливих питань у викладанні історії українцям Наддніпрянщини та Галичини. Так, наприклад, він вважає, що не варто зайвий раз наголошувати,

⁶ Терлецький О. Національне виховання і наша історія... – С. 9.

⁷ Там само.

⁸ Терлецький О. Новими шляхами / О. Терлецький // Світло. – 1921. – Ч. 3. – С. 21–24.

⁹ Там само. – С. 21.

¹⁰ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, відділ рукописів (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів). – Ф. 115 (Терлецький О. А.). – Спр. 50/V. – Арк. 34.

¹¹ Терлецький О. Новими шляхами... – С. 23.

¹² ЛННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. – Ф. 115. – Спр. 49/V. – Арк. 2 зв.

¹³ Там само. – Арк. 7.

¹⁴ Терлецький О. Наша традиція / О. Терлецький // Шлях нації (Львів). – 1935. – Ч. 2. – С. 8.

¹⁵ Там само.

¹⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. – Ф. 115. – Спр. 259/ XXII. – Арк. 26.

що Галичина – це український П'ємонт, тому що це, з одного боку, “може подражнювати амбіцію Українців із Великої України”, з другого, “може витворити такий психічний настрій у Галичині, на якому може наперекір творцям Піємонту розвинутися галицький сепаратизм”¹⁷. Далі він зазначає, “що Українців з Великої України треба зацікавлювати західними українськими землями, щоби населення Великої України не відчужувалося від тих земель”¹⁸. Отже, національне виховання за допомогою історії повинно “трохи різнитися під тактичним оглядом у засобах, як це треба у Галичині, а як на Великій Україні”¹⁹.

Головний акцент у вихованні дітей і молоді має одні й ті ж стратегічні педагогічні цілі і ґрунтується на однакових принципах й теоретико-методологічних засадах, тому в цьому процесі слід враховувати регіональні особливості. У своїх статтях О. Терлецький порушував проблему єдиних стандартів у всеукраїнській педагогіці, яке, на його думку, “проводить до вироблення почуття єдності з цілим українським народом”²⁰. Історик писав про те, що “до світової війни ми мали тут у Галичині враження, що справа всеукраїнського виховання у нас поставлена якнайкраще. [...] У нас розвинено дуже інтензивно культ наддніпрянського Шевченка, у нас була почесть до всіх історичних прояв, що йшли з над Дніпра, для нас Київ був серцем цілої України”²¹. Але “Коли кордони впали, і галицькі Українці стрінулися з Українцями з Великої України око в око, – зазначав О. Терлецький, – співпраця одних і других Українців показалася дуже тяжкою, бо зараз показалося, що світогляд одних і других такий відмінний, що до компромісу прийти не так легко”²². Він критично оцінював слова і дії тих галичан, які упереджено ставилися до наддніпрянців: “У нас найшлися люди, які не мали навіть доброго слова для громадян з Великої України. Вони не могли погодитися з їхніми політичними, національними й соціальними поглядами і доходили навіть до сепаратистичних висновків на національній полі [...] закидувано Великоукраїнцям багато фразеологічної балаканини, а замало реальної праці, забагато нахилу до негоції, до опозиції, а замало охоти до чогось позитивного забагато нахилу до революції, а за мало до еволюції і т.и.”. Далі у своїй статті О. Терлецький підкреслював: “...між Українцями настала прірва, яка дуже значно розширилася наслідком політичних подій”²³. Історик не вживав термінів “УСРР” чи “Радянська Україна”, але чітко зазначав: “Прірва між нами є, і вона готова далі розширитись, бо політичне розчленування, яке тепер переживає український народ, не може, розуміється, впливати корисно на розвій всеукраїнського національного почуття. А цей партикуляризм тим більше небезпечний, що на Великій Україні розвинулося тепер зовсім інакше політичне життя, до якого ми, галичане, не маємо охоти приставати”²⁴. Він також застережливо підкреслював: “Політичний партикуляризм може бути зрештою небезпечним для національного розвою [...] Протип цього ми мусимо боронитись і галицькі провідники на полі

¹⁷ Терлецький О. Новими шляхами... – С. 23.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Терлецький О. Всеукраїнське виховання / О. Терлецький // Світло. – 1922. – Ч. 1–3. – С. 35.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само. – С. 36.

національного виховання повинні [...] уникати всього того, що могло би розвинути галицький сепаратизм”²⁵. Як бачимо, з часу, коли О. Терлецький порушував ці питання, минуло майже сто років, а проблеми всеукраїнського національного виховання й соборності не лише не втратили своєї актуальності, а й набули особливого значення в умовах сьогодення.

“Безперечно, що саме тепер, коли на Великій Україні розвинувся большевицький терор, набирає Галичина особливого значіння в нашій політиці, але це не дає права думати, що галицький ідіом зможе коли-небудь здобути гегемонію над цілою Великою Україною по упадку большевицької системи. Галичина може тільки доповняти Велику Україну, її вклад у національну й політичну українську будову може бути дуже цінний але не рішачий...”²⁶. Очевидно, і в цьому О. Терлецький теж мав рацію.

В умовах завершального етапу формування української політичної нації зберігають актуальність і такі його роздуми: “Замість цього, щоби односторонно перецінювати значіння Галичини в історії українського народу [...] далеко корисніше буде шукати цього, що нас усіх лучить і лучило. Чому не покласти відповідну вагу на те, що українська мова при всім своїм багатстві визначається єдністю... Чому не пригадати те, що між галицькими Українцями і Великоукраїнцями є близьке кровне споріднення, яке виказує антропология, а яке є наслідком внутрішньої міграції українського народу, в якій взяла участь також Галичина, особливо в XVII столітті? Нам треба ставляти перед очі, що українські землі взагалі представляють географічну єдність і тісну звязь між собою. Єдність видно також і в тім, що скрізь по всіх українських землях є одна й та сама підстава під господарський розвій... Коли надто велика коректура обох світоглядів не є зараз можливою, бо світогляди витворюються і змінюються поволі, то на всякий випадок якийсь “modus vivendi” є конечний так з національної як політичної причин. А до цього ми галичане мусимо теж причинитись. Нам треба виховувати суспільність у тому, що світогляд галицьких Українців не конче мусить бути показником для других і що він не мусить бути чимось міродатним. Нам треба все пам’ятати, що малі країни, хоч визначаються звичайно більше інтенсивним життям чим великі, однак, як вони занадто замкнені в собі, можуть витворити життя без ширших горизонтів, о вузькім, дрібничковим і локальним характері. Тільки всеукраїнське виховання попроводить нас на ширші шляхи, тільки воно може витворити суспільність здібну розуміти єдність українського народу. А коли на Великій Україні упаде терор і настане свобода, то це повинно бути святом не тільки там, але й тут у нас в Галичині. Всеукраїнське виховання повинно бути категоричним імперативом у Галичині, незважаючи на ніякі політичні обставини”²⁷.

Отже, аналіз теоретичних праць і практичної педагогічної діяльності Омеляна Терлецького засвідчує, що він мав власне бачення проблем національного виховання і шляхів його реалізації через систему освіти для досягнення соборності України. Воно ґрунтувалося на цивілізованих принципах загальнолюдської моралі й водночас спиралося на національні традиції. В особі О. Терлецького

²⁵ Терлецький О. Всеукраїнське виховання... – С. 36.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само. – С. 37–38.

маємо непересічного педагога-вихователя, творця нових науково-методичних засад національної школи та національного виховання. Обґрунтована ним ідея єдиних стандартів виховної роботи з одночасним врахуванням регіональних особливостей в різних частинах України залишається актуальною й сьогодні.

Як влучно зазначав Л. Ясінчук у праці, присвяченій ювілею “Рідної школи”, з якою тісно співпрацював О. Терлецький: “...своє національне виховання мусить виростати з духа того народу, ґрунтуватися на його традиції і пережитій історії [...]. Устрій рідної школи мусить бути такий, щоб віджили віками приспані національні ідеали, щоб вони обновилися з повною силою і блиском у сучасному поколінні, яке шануючи національні святощі вміло би погодити їх з модерним поступом і культурою, створити з того стану панцир для збереження нації та поставлення її як рівновартну в сім”ї інших культурних народів”²⁸.

Руслана Труба. Проблемы национального воспитания и соборности Украины в концепции Емельяна Терлецкого

Проанализировано концепцию Е. Терлецкого по проблемам национального воспитания, роль исторических знаний и образовательных учреждений в этом процессе, отмечено необходимость введения единых стандартов в национально-патриотическое воспитание молодежи всех регионов Украины.

Ключевые слова: национальное воспитание, история, соборность, Галичина, Украина.

Ruslana Truba. The issues of national upbringing and of the Ukrainian state unity in the concept of Omelian Terletskyi

The article analyses Omelian Terletskyi's concept of national upbringing, in particular, role of historical knowledge and educational institutions in this process. It stresses the need to establish common standards in the national-patriotic upbringing of youth in all regions of Ukraine.

Key words: national upbringing, history, unity of the Ukrainian state, Galicia, Ukraine.

²⁸ Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” (1881–1931) / Л. Ясінчук. – Львів: Накладом товариства “Рідна школа”, 1931. – С. 246, 248.